

Historické souvislosti

Podle Steinerova výkladu nevznikla první světová válka ani z vojenské ani ze světové politické nutnosti, ale byla z velké části důsledkem nezvládnutých sociálních a vnitropolitických problémů, jimž se vlády vyhnuly tím, že hledaly konfrontaci s vnějším nepřítelem. Když už bylo zhroucení ústředních mocností nevyhnutelné, obrátil se Steiner přes soukromé kontakty na vedoucí osobnosti dunajské monarchie a Německé říše s návrhy na ozdravení nemocných vnitrostátních poměrů. Centrální mocnosti měly proti řešení formulovanému ve 14 bodech americkým prezidentem Wilsonem postavit vlastní představy, vycházející z evropského kulturního dědictví, které by podle Steinerova záměru byly mohly sloužit i jako vzory pro nové uspořádání struktur evropského východu. Za podpory skupiny anthroposofických a anthroposofii blízkých znalců seznamoval Steiner po skončení války s těmito návrhy i veřejnost prostřednictvím přednášek pro podnikatele a dělníky, pro odbory i hospodářské svazy, ale ani zde nakonec nenalezl potřebné porozumění. Svě myšlenky na ozdravení právní složky státu, hospodářství a duchovního života označil pojmem „trojčlennost sociálního organismu“.

Steiner ukázal poprvé v roce 1917 ve své knize „Von Seelerätseln“ („O záhadách duše“), že se lidský organismus jeví jen navenek jako jednotný útvar, ale podle funkcí se člení na tři části (->trojčlennost tělesné struktury lidského organismu). Také sociální souvislost nazývaná dnes stát, netvoří podle jeho názoru homogenní celek, nýbrž je to útvar, v němž vzájemně působí tři svou podstatou různé síly: zájmy hospodářské, požadavky kulturního života (věda, umění, náboženství, výchova) a potřeba regulace právních otázek. Tyto síly zde byly vždy; nikdy nebyly vědomě poznány, nikdy nepůsobily odděleně, ale mohly si zčásti přece jen vytvořit své orgány. Od vzniku absolutistického myšlení byly však takovéto náběhy rušeny převahou politického úsilí o moc, které opřeno o zákony, správu a vojsko a podřídilo státu do značné míry jak hospodářský život, tak duchovní instituce. Tak vznikl „jednotný politický stát“ a na něj si zvyklo myšlení vlád a národů natolik, že se utvořilo mínění, že je vůbec jedinou možnou formou veřejného lidského soužití. (Steinerem používaný pojem „jednotný stát“ míní takovýto konglomerát hospodářských, kulturních a státních sil, ovládaný politikou a zákonodárstvím. Není tím tedy míněn centralizovaný stát řízený z jednoho střediska moci, jak je výrazně realizován například ve Francii, označovaný ve státoprávní terminologii tímž výrazem.) Ve francouzské revoluci byly vyjádřeny ony Steinerem míněné tři základní sociální síly heslem „svoboda, rovnost bratrství“, ale nemohly být uskutečněny, poněvadž také myšlení republikánů bylo upnuto jako zakleté na sugestivní obraz jednotného státu. Stát ale může být podle své podstaty kompetentní vždy jen pro právní vztahy, pro což platí zásada „rovnosti“. Od té doby jsme proto uskutečňovali rovnost až do omrzení a až k novým nerovnostem, kdežto svoboda a bratrství zůstaly ve veřejném životě do značné míry prázdnými slovy.

Uvedené tři požadavky nejsou ani polární protiklady, jako například vpravo a vlevo, nahoře a dole, chladný a teplý, jasný a temný, ani neprobíhají souběžně. Protiklad a shoda se tu udržují v rovnováze. Lze si je znázornit myšlenkovým obrazem jako tři stejně velké síly, působící z jednoho bodu, každá pootočená proti předešlé o 120 stupňů. Z toho vyplývá nakonec rovnostranný trojúhelník. Svoboda je potřebná, neboť dovoluje každému člověku, aby se vyvíjel a rozvíjel podle svých sil. Rovnost je

oprávněná, poněvadž každému zaručuje to, co přísluší i druhému. Bratrství je nutné, poněvadž každému poskytuje to, co potřebuje, podle jeho situace a míry jeho potřeb: ne každému stejně, ale každému to, co mu odpovídá.

Jak se tak každá ze tří sil uplatňuje a nárokuje si své právo, táhne každá na jinou stranu, a přece si také každá z nich žádá obě zbývající. Absolutní svobodu si nemůže nikdo přát, poněvadž ničí druhého a dělá si z bližního nepřitele namísto bratra. Záruka stejných základních práv pro všechny omezuje individuální svobodu, ale na druhé straně nárok bratra, který může vznášet i tehdy, když se mu vede špatně, chrání soužití před zmrazením v důsledku úplného individualismu.

Absolutní rovnost by přehlížela přirozené a přírodou dané rozdíly a šířila by jednotvárnost; absolutní bratrství by muselo omezovat schopnějšího a snad také urážet slabšího. Stejně jako svoboda, musí být také tyto síly, působící v sociálním soužití, relativizovány a doplněny druhými dvěma.

Ve formě nároků na svět jsou tyto tři síly přítomny v každém moderním člověku. Mají-li mít vnější instituce nějaký smysl, může to být jen ten, že mu pomohou uskutečnit očekávání upínající se na tyto síly. Na první pohled lze však poznat, že jednotný stát je pro to nevhodným nástrojem, poněvadž nemá ani vůli ani potřebné orgány k tomu, aby umožnil občanu být člověkem ve všech jeho možnostech. K tomu je třeba zcela nového zformování veřejných institucí. Svým návrhem „trojčlennosti veřejného organismu“ ukazuje Steiner k tomu cestu.

Veřejný život, působící dosud zmateně jako směsina hospodářství, státu a kultury (v nejširším smyslu), nakonec ale podřízený státní moci, bude rozčleněn do tří autonomních samosprávných oblastí s vlastní organizací. Hospodářský organismus se bude starat o bratrský podíl všech lidí na hmotných statcích této Země; právní systém (dosavadní stát, avšak redukován na své vlastní funkce) zaručí rovnost tam, kde rovnost být musí, totiž u oněch základních právních norem, které musí platit bez rozdílu pro každého; svobodný duchovní život organizace, v níž vykonávají svou práci školy, badatelská pracoviště, církve, pracoviště umělecká a umělci svobodných povolání, muzea, knihovny atd., zaručí svobodu pro rozvoj a uplatňování všech kulturních schopností a činností. Každý člen sociálního organismu bude určovat svou práci jen podle nejvlastnější zákonitosti jemu svěřených funkcí a příslušných oborů působnosti. Hospodářství se bude chovat podle pravidel výroby zboží, jeho oběhu a spotřeby, právní stát bude pečovat o právní jistoty a rovnost práva, a organizace duchovního života bude chránit duchovní svobodu.

Každý člověk má samozřejmě podíl na všech třech organizacích, i když je činný hlavně v jedné oblasti. Podle Steinerových úvah se také opakuje u těchto sociálních struktur v malém velké, v části celek. Každý článek sociálního organismu potřebuje nejen svou vlastní správu, ale nadto si tvoří pro svoje vlastní potřeby vždy také specifickou vnitřní trojčlennost: továrna jako výrobní provoz hospodářského života má například svá vlastní pravidla pro dělníky, o tato pravidla se nemusí starat právní složka státu; a možná bude mít i své vlastní kulturní oddělení (přednášky, knihovna); knihovna potřebuje rovněž svůj vlastní psaný nebo nepsaný řád a k tomu i své vlastní financování a účetnictví atd.

Ve smyslu právních názorů, které obecně převládly na Západě vlivem první světové

války, počítá i Steiner s institucí parlamentu, jenž by měl mít v právním systému sociálního organismu za úkol formulovat právní vůli. Zde mohou poslanci zvolení lidem nejlépe určovat všeobecné právní normy platné pro vztahy mezi lidmi a rozhodovat o dalších politických otázkách spadajících do oblasti právního organismu. V hospodářství se nedá všeobecně hlasovat o cenách chleba a cukru, o dopravních tarifech, o postupech výroby a podobném. Podle Steinerových představ přebírají zde úlohu usnášení se a rozhodování asociace, utvořené z odborníků výroby, oběhu zboží a spotřeby; pro takové rozhodování jsou určujícím činitelem hospodářská hlediska.

Nejvyšším příkazem pro rozdělování výnosů z hospodářství je bratrství. Jestliže si kapitalismus 18. a 19. století vytvořil jako normu chování pravidlo, že bude o všechny postaráno, když se každý postará sám o sebe, potom platí v tomto novém hospodářském organismu, že se každý musí starat o druhého, má-li se všem vést dobře.

Asociace jsou něco úplně jiného než historicky vzniklé odbory. Odbory spočívají na představě o nezbytném protikladu mezi zaměstnavateli a pracujícími, obsaženém v hospodářství, který nakonec pochází z bojového smýšlení, i když se používá poměrně mírumilovných prostředků. Zaměstnanec věří, že si musí vybojovat vyšší mzdy a kratší pracovní dobu; zaměstnavatel na druhé straně věští „žádostivost“ a nedostatek pocitu zodpovědnosti u zaměstnanců a brání se proti tomu. Asociace jsou ovšem sdružení všech lidí činných v hospodářství; není v nich fronta mezi zaměstnavateli a zaměstnanci; slovo a hlas dělníka má v asociaci právě takovou váhu jako mínění podnikatele, neboť se zde projednávají jen věcné hospodářské otázky, nikoli problémy, do nichž zasahuje osobní egoismus.

Podle Steinera nejsou otázkami pocházejícími ze samotného hospodářství příjem, pracovní doba a jiné podmínky práce. Proto je neřeší hospodářství, ale právní organizace sociálního organismu. Nositele svobodného duchovního života nazývá Steiner korporace. Pod tímto pojmem si máme představit školy a školské svazy, církve, muzea, umělecká sdružení a podobně. Ty pečují o vyjádření právní vůle a o správnou činnost v jim svěřených speciálních odvětvích duchovního života podle zákonitostí odpovídajících těmto odvětvím. Přitom však přihlížejí k právu každé osoby v nich činné nebo jim svěřené, aby mohla svobodně rozvíjet a uplatňovat své schopnosti. V oblasti ->pedagogiky dal Steiner praktický příklad ve ->waldorfských školách. Vzdělávají v sociálním organismu a pro sociální organismus lidi, kteří budou s to se svobodně vyvíjet; ale nepřipustí, aby stát nebo hospodářství ovlivňovaly svými nároky tuto výchovu ke svobodě. Své materiální nároky opírá právní stát o daňové právo. Duchovní život se financuje pro své výkony tarifně stanovenými nebo dobrovolnými příspěvky, dotacemi z oblasti hospodářství a od soukromníků, výnosy nadací, odkazy, majetkem přecházejícím na veřejnost z dědického práva (naléhavě vyžadujícího revize).

Jako orgán pro společné záležitosti všech tří článků sociálního organismu si Steiner představoval nejprve ještě „jakýsi druh senátu, voleného ze tří nejvyšších sborů“. Ve svém hlavním spise o trojčlennosti – „Hlavní body sociální otázky“ – se už nezmiňuje o žádném takovém nadřazeném orgánu, což zřejmě znamená, že už jej nepovažuje za nutný. Tam, kde se objeví otázky přesahující určitou oblast působení, budou řešeny v přímém styku těmi místy tří organizací, jichž se věc týká. Také mezinárodní

vztahy jsou trojčlenné. To znamená, že hospodářský organismus jedné země jedná přímo s hospodářským organismem jiné země, právní organismy mezi sebou a duchovní život s duchovním životem. Ve společných jednáních odpovídajících si organizací se vyjasňují problémy, uzavírají dohody a kladou základy pro společné podnikání. Tak vznikají „mnohotvárné souvislosti mezi národy, státy a hospodářskými tělesy“, jak je činí žádoucími právě požadavky hospodářství, práva a především duchovního a kulturního života. Vytvářejí se přímé vztahy mezi národy, které činí zbytečnou takovou umělou mamutí organizaci, zrozenou z čistě právního myšlení, jakou byla kdysi Společnost národů a dnes je Organizace spojených národů. Tyto vztahy by byly přehlednější a pracovaly by účinněji, poněvadž by vycházely ze skutečných nezbytností soužití.

Z množství dalších otázek, které se naskýtají v souvislosti s ideou trojčlennosti, uvedeme některé Steinerem zvláště zmiňované problémy:

Práce: Za zvlášť bolestný problém novějších sociálních dějin považuje Steiner skutečnost, že dělník průmyslového věku zastává pojetí, že je nucen prodávat svou pracovní sílu jako zboží na trhu. V tom je posilován názory Karla Marxe a jiných socialistických teoretiků, které jsou vydávány za vědecké poznatky. Steiner říká, že toto mínění hluboce zraňuje dělníka v jeho lidské důstojnosti a je příčinou sociálních konfliktů. Steiner navrhuje vyjmout práci z hospodářského procesu a postavit ji do kompetence právního života. Říká, že práce jako lidský výkon by neměla být vůbec zbožím, a proto by neměla mít žádnou ekonomickou hodnotu, je to právní veličina. Jaká má být pro pracujícího člověka náhrada za jeho práci, je proto otázkou právního systému sociálního organismu, který určuje své předpisy podle principu rovnosti. To neznamená stejnou mzdu pro všechny, ale stejnou, člověka důstojnou odměnu za stejnou nebo srovnatelnou práci. Práce se tak stane pro hospodářství výrobní podmínkou, na niž hospodářská organizace nemá žádný vliv.

Vlastnictví: Trojčlennost sociálního organismu nechce odstranit soukromé vlastnictví, ale dát je do dispozičního oprávnění těm, kteří ho mohou nejlépe využít pro určitý účel na základě svých schopností. Oprávněn k disponování může být sám vlastník, ale právo disponovat může přenést na jím určenou osobu nebo skupinu osob. V tomto smyslu může být toto právo v době života vlastníka nebo také po jeho smrti předáváno dále. Zaniká však nebo přechází na veřejnost spolu s právem vlastnickým, když už neplní svou původní úlohu nebo úlohu jemu nově určenou, právě tak užitečnou – když totiž vznikne nebezpečí, že bude zneužito k čistě mocenským účelům nebo pro osobní zisk. Především v otázce vlastnických a uživatelských práv, předávaných dále dědictvím, považuje Steiner za nezbytnou podobnou regulaci, jaká existuje dnes už pro duševní vlastnictví: Po určité době po smrti původního majitele by měly kapitál a právo užívání přejít do obecného vlastnictví a uplatňovat se dále například ve formě nadace nebo, což je také myslitelné, být nějakým způsobem dány k dispozici duchovnímu životu. Lze si myslet zcela různá řešení, jen když budou splňovat všeobecné pravidlo, že soukromé vlastnictví má sloužit určitému hospodářskému účelu a někdy později přejít do veřejného užívání.

Peníze: Podle Steinerovy představy o sociální trojčlennosti vlastnictví mohou být peníze jen měřítkem hodnoty zboží a jakýmsi druhem „poukázky na zboží, které vyrobili jiní a které si člověk může odebrat z celkové oblasti hospodářského života,

protože sám odevzdal této oblasti zboží, které vyrobil“. Především nejsou peníze cenným předmětem, který by se dal uchovávat jako trvalý poklad. Aby k tomu nedocházelo, předpokládá Steiner, že budou čas od času nově tištěny nebo raženy v nové podobě.

Půda a pozemky: Pozemský základ veškeré tělesné činnosti člověka není vyráběn, ale jednoduše existuje jako základ života člověka, zvířete a rostliny, čili chceme-li to tak říci, je nám přírodou darován a nemůže být podle Steinerova sociálního učení ani prodáván, kupován a vlastněn. Půda není zboží a nemá cenu, je to přírodou propůjčený výrobní prostředek. Tím Steiner odporuje oněm kritikům kapitalistického systému, kteří z toho, že vidí škody soukromého vlastnictví půdy, vyvozují, že je třeba půdu a pozemky zestátnit nebo jinak převést do společenského vlastnictví. Půda a pozemky nemohou být právě tak vlastnictvím kohokoli, jako jím nemůže být voda moří, jezer a řek, vzduch, který dýcháme, a sluneční záře, která nám dává světlo, teplo a růst. Půda a pozemky ve veřejném vlastnictví by vytvářely nové mocenské poměry, které by dávaly možnost upřednostňovat nebo znevýhodňovat uživatele a byly by – jako už tomu je dnes u veřejného vlastnictví půdy – popudem k vybírání daní a poplatků všeho druhu. Půda může být jen používána, buď pro hospodářské, kulturní nebo soukromé účely nebo pro dopravu. Přidělování pro toto používání je, jak se Steiner vyjádřil, „zpočátku“ (tj. patrně pro stanovení výchozího stavu při přechodu k trojčlennosti) demokratickou záležitostí právní organizace. Přechod od jednoho uživatele k jinému se však potom uskutečňuje podle pravidel organizace pro svobodný duchovní život, která na základě znalosti daných poměrů může nejlépe posoudit, podle jakých nezbytností má být přidělen uvolněný pozemek nebo usedlost do nového užívání.

Soudní pravomoc: Podle základní ideje trojčlennosti přísluší vyjádření vůle v oblasti veřejného práva a uplatňování tohoto práva politicko-právní části sociálního organismu. Soukromé a trestní právo, která se týkají individuálních vztahů a skutečností, spadají naproti tomu do oblasti svobodného duchovního života, poněvadž k posouzení právních případů z těchto oblastí je třeba mít i náhled do osobních poměrů. Proto má zde být nalézání práva vyňato z anonymity všeobecných předpisů. Kde je to jen možné, má se odehrávat i v zeměpisně přehledném prostoru, kde se určují za soudce obviněnému, popř. obžalovanému, známé osobnosti z nejrůznějších duchovních povolání, které ho podle okolností také znají. V jistých mezích si může obviněný, popř. obžalovaný, mezi nimi svobodně volit. Tak může důvěřovat, že bude nalezeno rozhodnutí se znalostí věci a především s nutným porozuměním pro jeho individuální situaci. Proces sám se koná v „živé součinnosti žalobce, soudce a obžalovaného“. Především v trestních procesech by „smysl a porozumění pro individuální situaci souzeného člověka“ poskytovaly při určování rozsudku konečně příležitost zřít se předkřesťanského a nekřesťanského principu odplaty, s nímž dnes stát napáchá v duši zločince a u těch, kteří jsou na něm závislí, často více škod, než způsobil trestný čin. Cíle, o něž by měla usilovat justice, by byly: vzbudit u pachatele vědomí následků činu, pohnout ho k poctivé lítosti a účinnému pokání, spíše než odsouzení podle principu msty.

Steiner vícekrát zdůraznil, že chtěl svými návrhy k řešení sociální otázky udat směr, ne však předkládat hotový program. Z mnohého zůstalo torzo, mnohé mohlo být řečeno jen zkusmo nebo náznakem, k lecčemu chybí vůbec údaje. Důležité jsou základní myšlenky, detail se dá bezpochyby uskutečnit tak nebo onak. Zašel Steiner

se svými návrhy pro naši dobu příliš daleko? Dnes například začínáme poznávat nevýhody dosud uskutečňovaného státu, snažícího se sloužit blahobytu, ale zmenšujícího vůli k výkonu a vlastní zodpovědnost. Tam, kde Steinerovy představy směřují ke skutečnému sociálnímu státu, tam zajisté on, kterému byl vlastní vyslovený smysl pro dějinný vývoj, nechtěl ze dne na den radikálně vymýtit ještě všude rozšířený egoismus jakožto hospodářský podnět.

K porozumění idejím trojčlennosti je nutné nové, bdělejší vědomí. To, že Steiner se svými návrhy neprorazil, je třeba připsat všeobecné pohodlnosti, zakořeněným myšlenkovým zvyklostem, enormní setrvačnosti zavedených institucí a především nedostatku zvýšené chápavosti. Bezpochyby Steiner zřetelně vnímal síly působící v sociálním celku a především poznal, že nejsou jednotné povahy, nýbrž jsou napájeny ze tří pramenů. Většina našich nevyřešených sociálních jevů a problémů, jako nepokoje mládeže, nezaměstnanost, boje o práci, problematika dělníků z ciziny, ohrožení životního prostředí, spekulace s půdou, bytová nouze a příliš vysoké nájemné, nedostatky ve zdravotnictví a mnoho jiných potíží má své příčiny v tom, že politická správa státu nepoznává, kam sahá oblast jejich vlastních úloh a neomezí se na ni. Nedostatečně kvalifikováni lidé v politice a správě stále ještě věří, že je možné z pozice státu nařizovat a řídit dění v hospodářství a úlohy duchovního života. Tato metoda nemůže nic vyřešit. Hospodářství a duchovní život mají svoje vlastní způsoby fungování, které se mohou správně rozvíjet k užitku celého sociálního organismu jen tehdy, když také tyto dva organismy budou pracovat autonomně.

Lit.: Steiner/Boos; „Bodenrecht“ („Pozemkové právo“) – Kühn: „Dreigliederungs-Zeit“ („Doba úsilí o trojčlennost“); Lindenau: „Dreigliederung“ („Trojčlennost“). Výklady jednotlivých pojmů z oblasti duchovní vědy jsou použity z knihy Adolfa Baumanna ABECEDA ANTHROPOSOFIE, kterou vydalo nakladatelství IOANES v roce 1999. Kniha byla přeložena Ing. Stanislavem Kubátem, Marií Stránskou a Dr. Petrem Stránským. Verše přeložil Jan Dostal. Německý originál „ABC der Anthroposophie ein Wortebuch für jedermann“, Hallwag Verlag Bern, 1986.

Prevzaté z trojclennost.cz